

Stanko Josip Škunca, *Prošlost Crkve u Istri, Posebna izdanja, sv. 31, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2014., 269 str.*

Iako različita pitanja istarske crkvene prošlosti privlače nemalu pozornost povjesničara te svaka generacija istraživačkim uvidima nadopunjuje prethodnu, sinteza Stanka Josipa Škunce prvi je pokušaj da se unutar istih korica obuhvate najvažnije sastavnice dvotisućljetne opstojnosti. Rođenjem Novaljac, autor je dugogodišnjim duhovnim radom, ali i brojnim historiografskim priložima, snažno povezan s istarskim prostorom, a prethodnicu novoobjavljenoj monografiji čine omanji, lako čitljivi tekstovi objavljavani tijekom više od sedam godina u časopisu *Ladonja*. Spomenuti članci, međutim, nisu tek objedinjeni zajedničkim naslovom, već su uspješno prilagođeni novom formatu, tako da izlaganje ne pati od suviše razlomljenosti ili nepotrebnih ponavljanja.

Nakon Predgovora (str. 6) biskupa porečkog i pulskog Dražena Kutleše, o razlozima što su ga nagnali na oblikovanje povijesnog pregleda kršćanstva na istarskom tlu, autor piše u konciznu Uvodu (7 – 8). Naglasio je pritom kako je prvenstveno razmatrao katoličanstvo na užem području Poluotoka, premda je istarski prostor u prošlosti pripadao različitim biskupijama i metropolijama, što nije zanemareno kroz povijesni kontekst pojedinih poglavlja, ali ponajprije kao dopuna razmatranoj problematici. Navedeni su također povjesničari čija su djela u najvećoj mjeri korištena kao oslonac i izvor podataka, a ocrtana je i trodijelna, kronološki zasnovana struktura izlaganja.

Prvi je dio posvećen Crkvi u Istri u starom vijeku (9 – 57), odnosno ranokršćanskoj povijesti koju su istraživači, u nastojanju da doskoče počesto oskudnim podatcima, nastojali proučiti pomoću raznolikih izvora, poput opisa pojedinih mučeništava ili popisa prvih biskupa, a znatna je uloga u tim nastojanjima pripala i rezultatima arheoloških istraživanja. Kako je prvo razdoblje kršćanstva u Rimskom Carstvu obilježeno progonima, autor je prve stranice posvetio istaknutim istarskim mučenicima, ne zaboravljajući dometnuti pokoji koristan podatak o kasnijem štovanju istaknutih svetaca u pojedinim dijelovima Istre. Gdje je bilo potrebno, autor je više prostora posvetio uklanjanju nepovijesnih natruha, odnosno maštovitih »dodataka« kojima su u kasnijim stoljećima dopunjavane provjerljive činjenice, kao u slučaju svete Eufemije ili, u dijelu posvećenom značajnim crkvenim ocima, sv. Jeronima čiji je rodni Stridon višekratno prenapregnuo interpretativne sposobnosti pojedinih autora.

Cjelina ne završava padom Zapadnog Rimskog Carstva, nego obuhvaća i najvažnije događaje idućih stoljeća, primjerice, razdoblja ostrogotske i bizantske uprave, djelovanje porečkog biskupa Eufrazija, ulogu ravenkog nadbiskupa Maksimijana i dugotrajni »Istarski raskol«. Iako se, razumljivo, Škunca ponajviše koristio istraživanjima drugih autora, na nekoliko mjesta u monografiji mogao se osloniti i na vlastite povjesničarske uvide. Konkretnije, cjelina posvećena starovjekovnoj povijesti sadrži i nekoliko stranica na kojima se razmatra »enigma biskupije Cisse« (45 – 48), dakle, tematika kojoj se tijekom znanstvenog rada višekratno vraćao, a koja ponudnim odgonetkama povezuje Istru i

Škuncin rodni Pag, pri čemu je zalaganje za potonje rješenje potkrijepio pozivanjem na razmatranja još jednog Novaljca, Ante Šonje.

Cjelinu zaključuje poglavlje posvećeno Osnutku istarskih biskupija (52 – 55), konkretnije Porečke, Pulske, Novigradske i Pićanske te osvrt na ranokršćanski crkveni kompleks u Betigi, građen u etapama između 5. i 7. stoljeća. Sedmo stoljeće, odnosno smrt pape sv. Grgura Velikog 604. godine, autor je uzeo kao razdjelnicu kojom je okončana kasna antika, a započinje razdoblje »Istarske Crkve u srednjem vijeku« (59 – 101). Krajem istog stoljeća dokončana je već spominjana Istarska shizma, ali ne i podvojenost metropolije na Gradeški i Akvilejski patrijarhat, koja je nastavila utjecati na istarske crkvene prilike tijekom langobardske i franačke uprave te u kasnijem razdoblju, a dovršena je tek krajem 12. stoljeća, dakle, u vrijeme pune uklopljenosti Katoličke Crkve u feudalnu društvenu strukturu. Čak je pet stranica, objedinjenih naslovom »Crkva u feudalnom oklopu« (77 – 81), bilo potrebno kako bi se nabrojala imanja i posjedi u Istri što su s vremenom pripali pojedinim biskupijama i patrijarhatima. Iako Škunca ne bježi od ocjene kako je skrb o materijalnom duhovno osiromašila Crkvu općenito pa tako i u Istri, na više je mjesta do kraja cjeline istakao i drugačije primjere kršćanske djelatnosti tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, uglavnom uklopljene među veće cjeline posvećene razdoblju vlasti akvilejskih patrijarha i začetku podvojenosti Poluotoka na habsburški i mletački dio. Tako je pozornost posvećena srednjovjekovnom monaštvu, novim crkvenim redovima i redovničkoj renesansi u 15. stoljeću.

Crkvi u Istri u novom vijeku (103 – 208) posvećeno je najviše prostora, što ne čudi ima li se u vidu kako je zajedničkim naslovom obuhvaćeno pet stoljeća burne, opsežno dokumentirane povijesti u rasponu od pojave i širenja reformacije do proglašenja Miroslava Bulešića blaženim. Iako je pozornost na osnovnim odrednicama istarskog protestantizma, znatan je prostor posvećen odjeku tridentske obnove na istarskom prostoru. Premda je više poglavlja posvećeno mletačkom dijelu Istre, osvrt na uzroke nastanka pazinske prepoziture omogućio je autoru oslikati prilike na prostoru Pazinske knežije. Osim toga, stranice posvećene ranom novovjekovlju obiluju podacima o Pićanskoj i Novigradskoj biskupiji, a poglavlje o glagoljaštvu, među ostalim, problematizira dominantnu teoriju, nazvanu ćirilometodskom, o nastanku glagoljice i naglašava mogućnost kako kolijevku ovom pismu treba tražiti upravo na istarskom i kvarnerskom području.

Poglavljem »Crkva u Istri u 18. stoljeću« opisan je začetak okolnosti koje će crkvene i vjerske interese podložiti državnima. Lako su povezive namjere što proizlaze iz propisa donesenih u vrijeme Josipa II. i, na prijelazu stoljeća, kratkotrajne francuske uprave s razdobljem austrijske uprave nad cijelom Istrom. Prekranje crkvenih granica vrhunac je doseglo 1828. bulom »Locum beati Petri« kojom su na istarskom prostoru ustanovljene dvije ujedinjene biskupije: Porečka i Pulska te Tršćanska i Koparska biskupija. Na taj je način oblikovan kontekst u kojem će se odvijati, prema Prvom svjetskom ratu sve prisutniji, proces nacionalne integracije istarskih Hrvata, Slovenaca i Talijana. Opisujući ga, Škunca je nešto veći prostor posvetio Jurju Dobrili, ali i Ivanu Flappu, biskupu Poreča i Pule, u čije vrijeme nacionalna trvenja u najvećoj mjeri utječu na vjerski život. Uz kraći osvrt na ratno

razdoblje, izlaganje prelazi na doba talijanske uprave, pri čemu je naglasak stavljen na nezavidan, nerijetko i neizdrživ položaj hrvatskih ili slovenskih svećenika i vjernika pod fašizmom. Osim što su oslikani nimalo ujednačeni stavovi porečkih i tršćanskih biskupa spram sve prisutnije represije nad netalijanskim življem, poseban je odjeljak, očekivano, posvećen međuratnoj djelatnosti Bože Milanovića.

Spomenuti nastavljatelj preporodne djelatnosti prethodnih generacija glavna je poveznica pri opisivanju razdoblja prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Iako se ovaj dio Škuncine knjige mogao lako pokazati problematičnim, na 25 stranica sažete su iznimno složene prilike na jednostavan i čitljiv način. Kako je riječ o događajima koji i danas izazivaju polemike i svjetonazorska sučeljavanja, interpretacija na više mjesta nužno zrcali autorov životni poziv, ali se temelji na provjerljivim činjenicama i ne odskače suviše od prethodnih poglavlja. Posljednje su stranice cjeline posvećene djelatnosti biskupa Dragutina Nežića, Antuna Bogetića i Ivana Milovana, a kako je spomenuto, posljednje poglavlje prikazuje proslavu proglašenja Miroslava Bulešića blaženim.

Nakon popisa korištene literature (210 – 213), slijede opsežni »Prilozi« (215 – 266). Pod naslovom »Dokumenti« (217 – 231) čitatelj će pronaći prijevode dvaju važnih povijesnih vrela: »Istarske konstitucije«, odnosno odredbe apostolskog vizitatora Augustina Valiera s kraja 16. stoljeća, namijenjene jačanju discipline istarskog klera i vjernika u posttridentskom ozračju te »Primjena bule pape Leona XII. "Locum beati Petri" iz godine 1828.«, dopis što su ga izvršitelji odredaba spomenute bule, kojom je osnovana ujedinjena Porečko-pulska biskupija, uputili njenu prvom biskupu, Antonu Peteaniju. Za pretpostaviti je kako je oba dokumenta preveo sam Škunca, premda je to navedeno samo za prvi. Nakon Kronotaksi biskupa s područja današnje Porečke i Pulske biskupije (233 – 242), priložena su i korisna kazala osoba (243 – 252) te toponima (253 – 259), a nakon sažetaka na hrvatskom, talijanskom i engleskom jeziku, monografiju zaključuje kraća »Bilješka o autoru« (267).

Knjiga Stanka Josipa Škunce *Prošlost Crkve u Istri* lako će pronaći zainteresirano čitateljstvo. Stručnjaci i istraživači pojedinih razdoblja dobili su koristan uvod i poticaj za produbljivanje dosad dostupnih spoznaja, a šira javnost kompendij u kojem je složena tematika izložena sažeto, ali pregledno.

Mihovil Dabo